

Åldringsvåldet – Lösningen och problemet

HÅKAN JÖNSON

Våld mot pensionärer har uppmärksammats på flera sätt, allt ifrån medias löpsedlar om bakbundna åldringar till gerontologiska arbeten om »elder abuse« i vårdsituationer. I den här artikeln kommer »åldringsvåldet« att lokaliseras till en specifik arena – pensionärsorganisationen PRO och dess tidning PRO-pensionären, där problemet fått en speciell utformning, delvis bestämd av en sympatisk problemlösning – generationer i samverkan.

Är våld och brottslighet ett problem för Sveriges pensionärer? Och vad för slags problem? Är äldre människor särskilt utsatta för brott? Och av vem? Sådana frågor tycks kunna besvaras på flera sätt. Våld mot äldre är ett stort problem menar många pensionärer och hänvisar till tidningarnas återkommande artiklar om väskryckningar och rubriker om åldringar som bakbinds och rånas i sina hem. Pensionärernas rädsla för brott är ett långt större problem än själva våldet, menar den statliga Våldskommissionen (SOU 1990:92, s 57-58) och konstaterar: »Den enda grupp där risken att utsättas för våld eller hot kan beskrivas som låg, i såväl en absolut som en relativ mening, utgörs av våra ålderspensionärer.« (s 63). Den statistiken är missvisande, invänder representanter

för Pensionärernas Riksorganisation (PRO). Äldre människor vågar sig inte ut och kan därför inte bli nedslagna lika ofta som andra. Men en sådan fruktan ska de ju inte behöva känna. Våldet mot de äldre och i samhället måste uppmärksammas och motarbetas.

PRO har under de senaste årtiondena slagit larm om våld och brott som drabbar pensionärerna. Under 90-talet har problemet periodvis framstått som en av organisationens viktigaste frågor. Talet om våldet har då kommit att handla om hur pensionärer tillsammans med barn och ungdomar ska skapa en förståelse mellan generationerna och ett samhälle utan våld. PRO har med sina 375 000 medlemmar tagit sig an våldet genom att besöka skolor, fritidsgårdar och daghem. Organisationens företrädare har definierat »åldringsvåldet« som ett problem vars lösning är generationsmöten.

Håkan Jönson är socionom och doktorand i socialt arbete vid Socialhögskolan i Lund.

Syftet med denna studie är att undersöka talet om »åldringsvåldet« i tidningen *PRO-Pensionären* under perioden 1941–1995: hur problemet beskrivits och formulerats, samt vilka åtgärder och lösningar som föreslagits.¹ För detta används en socialkonstruktivistisk ansats i vilken *PRO* och dess tidning betraktas som en arena där sociala problem lanseras (se nedan).

Studien bygger på en genomgång av samtliga nummer av *PRO-Pensionären*, som sedan 50 år ges ut av *PRO*. Fram till och med 70-talet utkom tidningen med fem nummer/år. Utgivningen ökade därefter successivt till nuvarande tio nummer/år. För närvarande trycks runt 300 000 exemplar. De artiklar som handlar om brott har analyserats utifrån frågor om problemets definitioner – påståenden om vem som begår brotten och deras omfattning – samt de åtgärder som föreslagits och avkrävts andra samhällsliga aktörer. Artiklarna har relaterats till de allmänna beskrivningar av pensionärer och dessas förhållande till samhället som förekommer i tidningen, till uttalade föreställningar om åldrandet, organisationens politiska krav och relationer till andra aktörer. Talet om våldet har särskilt studerats i förhållande till de verksamheter och hand-

lingsplaner som angivits som problemets lösning. Eftersom våldsproblemet under 80- och 90-talet kommit att höra samman med försöken att skapa *gemenskap mellan generationer* har sådana verksamheter följts som ett särskilt tema. Sammantaget handlar ett hundratal artiklar om brott och våld, eller generationsmöten. De kulturella och politiska förhållanden som kännetecknat *PRO-Pensionären* under de senaste 50 åren finns närmare beskrivna i en mer omfattande studie (Jönson 1997).

Teoretiska utgångspunkter

En rad sociala problem har under de senaste årtiondena kommit att framstå i ett nytt ljus, upplysta av det perspektiv som går under benämningen social konstruktivism. Ansatsen kan med Blumer (1971) sammanfattas som en förskjutning i perspektiv, från studier av *sociala problem* som sådana till ett intresse för de samhällsliga processer som ger problem status som sociala problem. Sociala problem uppstår genom kollektiva definitionsprocesser, oberoende av sin faktiska existens. Påståendet innebär en kritik mot sociologins oreflekterade accepterande av att sociala problem är objektiva tillstånd (Blumer 1971; Spector & Kitsuse 1977).

I denna studie har jag inte intresserat mig för vilken faktisk existens »åldringsbrotten« har, eller vilka utsagor om dem som är de sannaste. I stället betraktar jag exempelvis Våldskommissionens statistik-baserade uttalande som en auktoritativ och inflytelserik utsaga, vilken kan relateras till andra aktörers utsagor. Differenser mellan aktörers utsagor underlättar enligt min mening studier av hur sociala problem byggs upp; stu-

1 Studien har tillkommit inom ramen för forskningsprojektet Det moderna åldrandet - Pensionärsorganisationernas och andra aktörers verksamheter och syn på "de äldre" under välfärdsstatsepoken. Projektet leds av professor Rosmari Eliasson-Lappalainen i samarbete med docent Sven E Olsson Hort och finansieras av Humanistiska och Socialvetenskapliga Forskningsrådet (HSFR). Rosmari Eliasson-Lappalainen har bidragit med värdefulla synpunkter på artikeln.

dier som går utöver frågan om sant och falskt och istället fokuserar problems specifika uttrycksformer, framväxt och borttynande.

Det finns ständigt ett antal potentiella sociala problem att tillgå. Men för att något av dessa ska etableras som ett socialt problem krävs att någon riktar anspråk (claims) mot det och lanserar det på de samhälleliga arenorna. Sådana anspråksformerare är organisationer, professionella grupper, ekonomiska intressenter och andra aktörer. Flera forskare (Blumer 1971; Mauss 1975; Spector & Kitsuse 1977) tänker sig att konstruktionen av sociala problem sker enligt en särskild ordning och följer vissa "naturliga faser". Problemen framträder och erhåller legitimitet, handlingsplaner formuleras, implementeras och omformuleras.

Konkurrensen mellan problemen är central för den konstruktivistiska ansatsen. Varför lyckas vissa problem få upphöjd status medan andra tynar bort? Hilgartner & Bosk (1988) utgår i en arenamodell från att det finns ett begränsat utrymme på en rad samhälleliga arenor (domstolar, media, vetenskap, organisationer) där "operatives" agerar för att lansera problem. Problem konkurrerar om utrymme och uppmärksamhet. Hilgartner & Bosk är kritiska mot idealiserandet av stadieutvecklingen i modeller som beskriver sociala problems naturliga historia. Många sociala problem existerar i själva verket inom flera stadier samtidigt. Hilgartner & Bosk menar att en fokusering på problemarenorna ger ett mer dynamiskt perspektiv. Arenor har olika utrymme och kapacitet för sociala problem och de regleras av en rad inre förhållanden. Konkurrensen gäller inte bara mellan olika problem, utan

också för hur samma problem definieras. Allmänt sätt lyckas problem som skapar sensation bäst, men detta gäller givetvis i högre grad media än domstolsväsendet. Den uppenbara fördelen med modellen är att enskilda arenors interna dynamik hamnar i fokus. Varje arena är bärare av *kulturella*, *politiska* och *organisatoriska* förhållanden som de potentiella problemen konfronteras med. Arenorna bär på heliga myter och regler om vad som får uttryckas. Dessa är relaterade till organisatorisk utveckling och *institutionaliserade rytmer*, där de återkommande valkampanjerna kan tas som exempel. Olika arenor står i kontakt med varandra. Problem sprids över och ges i och med detta en ny utformning inom ramen för den nya kontexten. Även denna process är dynamisk, med feedback mellan arenorna där problem förstärks, tonas ned eller transformeras.

I denna studie används begreppen inom det konstruktivistiska arenatänkandet för att analysera den utformning och dignitet våld och brott givits på PRO-arenan vid olika tillfällen. Utsagor om våldet relateras till organisationens utveckling, politiska uppfattningar, allmänna föreställningar och "bilder" av de äldre, samt organisationens försök att förhålla sig till lanseringen av problemet inom andra arenor. Studien avser att utveckla arenamodellen genom en analys som visar hur arenans befintliga verksamheter och problemlösningar bidrar till utformandet och lanseringen av sociala problem – i detta fall genom att talet om "generationssamverkan" binds samman med åldersbrotten. Denna typ av undersökning hämtar sin inspiration från Foucaults studier av hur institutionaliserade handlingar

och materiella strukturer eggat uppkomsten av nya problem (Foucault 1980; 1992).

Problemets utveckling i tidningen

PRO:s tidning beskriver 1966:1 en riksomfattande aktion mot brott mot äldre. Organisationens kongresser har 1961 och 1965 behandlat brottsligheten och uppdragit åt styrelsen att följa frågan. De brott som ska förhindras består i att »objudna gäster« genom bedrägligt tal skaffar sig tillträde hos godtrogna och värlösa äldre. Polisen har inlett en kampanj där äldre människor informeras om hur de minskar risken för brott. PRO-artikeln beskriver ingående hur pensionärer ska handla när de får besök av försäljare, »myndighetspersoner« utan legitimation och främlingar som vill dricka ett glas vatten. Det gäller att inte förvara stora summor pengar hemma och att inte vara godtrogen genom att släppa främlingar utan uppsikt i bostaden, ta fram kontanter etc. Inom parentes sagt nämner artikeln att det under 1964 inträffade 105 fall av kända brott mot äldre, varav fem var rån och resten stölder och bedrägerier. Novellen "Stölden" (PRO-Pensionären 1970:5) kan ses som ett pedagogiskt exempel på hur brott mot äldre ska undvikas. En äldre man kommer i samtal med en yngling och släpper godtroget in denne i sitt eget hem. När ynglingen lämnas utan uppsikt stjälar han en summa pengar som den äldre mannen förvarar i bostaden. Mannen får med hjälp av polisen tillbaka en del av pengarna och lär sig en läxa.

I ledaren 1971:5 redovisas en framställning från PRO:s representantskap till regering och Rikspolisstyrelse. Med anledning av

påstötningar från medlemmar vill PRO påtala situationen med överfall och brott som riktar sig mot äldre. Ordföranden Axel E Svensson utvecklar organisationens oro över den ökade brottsligheten och uttrycker irritation över att alla poliser tycks befinna sig i bil eller helikopter för att jaga trafiksyndare. Trafikövervakningen har enligt Svensson gått till överdrift och bör inskränkas till förmån för polisbevakning i närmiljön. PRO har propagerat för en rad säkerhetsåtgärder som tillsyn (där PRO också deltar), säkerhetskedja och tittöga. Svensson menar att utvecklingen gått så långt att äldre människor snart inte vågar gå ut för att handla eller göra besök. »Vi äldre förväntar av våra myndigheter att det utan långa utredningar sker något till det bättre som tryggar vårt liv och våra små pensionspengar.« (PRO-Pensionären 1971:5, s 40).

I PRO-Pensionären (1972:1) tar ledaren åter upp frågan. Riksorganisationens agerande har fått starkt gensvar. Justitieminister Lennart Geijer har behandlat trygghetsproblemet i ett interpellationssvar till riksdagen. I artikeln »Har pensionärer en överdriven och onödigt rädsla för gatufridsbrott?« redovisar Geijer sina synpunkter. Han inleder med att jämföra brottsstatistiken med trafikolyckor och konstaterar att det senare är ett långt större problem för äldre än brotten. Massmedias rapportering redovisar emellertid brott på löpsedlar och olyckor i notiser. Den farliga utemiljön bör avdramatiseras. I artikelns andra del redovisas upprustningen av och satsningen på polisväsendet. Tekniken har gjort polisen effektivare. I en bifogad artikel kommenterar ordföranden Axel E Svensson åter polisens felaktiga trafiksatsning.

I PRO-Pensionären 1975:5 återkommer PRO med krav på att stoppa våld mot de äldre:

Ofta rapporteras, numera så vanligt att det bara förekommer i notisform om det inte gäller lokaltidningarna, överfall på äldre människor med inte så sällan dödlig utgång eller allvarliga skador som resultat. Den våldsutveckling, som har skett i samhället och som framför allt tagit sig uttryck i en misshandel av äldre människor, är av den art att riksorganisationen anser sig på nytt ha anledning att fästa regeringens och rikspolisstyrelsens uppmärksamhet på den. (s 41).

Organisationen vädjar åter om polisåtgärder. De refererade artiklarna ger en bild av brott mot äldre som en *polis- och säkerhetsfråga*. Samhället har förråats. Pensionären är ett offer som ska skyddas genom polisbevakning och säkerhetskedja. I utproppet till regeringen 1975:5 beskrivs pensionärerna som »hjälplösa» och »utan tillfredsställande skydd» (s 41).

PRO kräver sammanfattningsvis att staten tar brotten på större allvar och efterfrågar mer gammaldags polisarbete. Justitieministern menar att rädslan är överdriven och att tekniken gjort polisen effektivare. Som svar på kritiken mot trafiksatsningen betonar justitieministern att trafiken kräver fler offer än brottsligheten. Han returnerar därmed skickligt ordförandens trafikexempel. Både Svensson och Geijer erkänner konkurrensen mellan de två problemen trafikolyckor och våldsbrott, men är oeniga om den hierarkiska ordningen.

Mellan åren 1975 och 1986 behandlar tidningen inte brott mot äldre som ett särskilt problem. En artikel 1977:3 refererar SCB:s brottsofferundersökning och konsta-

terar utan vidare kommentarer att uppfattningen att pensionärer är de vanligaste offren för brott är felaktig. Novellen »Medpassagerare» från 1980:5 diskuterar och bearbetar pensionärernas fördomar mot ungdomar och den obefogade rädslan för våld: En äldre dam åker tunnelbana. Tre långhåriga ynglingar kliver på. Damen bygger upp en panikartad rädsla för att bli rånad av ungdomarna. Vid sluthållplatsen skyndar hon sig av, snavar och svimmar. När hon vaknar hjälper de tre artiga ynglingarna henne att få tag på en ambulans. De erbjuder sig att åka med till sjukhuset och ringer hennes dotter för att meddela vad som hänt. På sjukhuset reflekterar damen över hur dumt det är att frukta ungdom på grund av utseende och bullrighet. Tidningen avdramatiserar därmed hotet mot de gamla och visar på risken för sammanblandningar mellan ungdomens obekanta utseende, uppförande och brottslighet. Budskapet till pensionärerna är att de måste våga närma sig de unga och komma bakom den långhåriga fasaden. Det moderna samhälle som förkastats i det tidiga 70-talets utpropp tas emot med större öppenhet och förståelse.

Från slutet av 1986 förekommer åter artiklar och insändare om våldet i samhället, brott mot äldre och rädslan för brott. PRO yttrar sig 1991, över Våldskommissionens slutbetänkande (refererat inledningsvis) och ifrågasätter på flera grunder de äldres underrepresentation som brottsoffer:

PRO finner anledning ifrågasätta att risken för våld och hot mot äldre skulle vara låg bland annat med hänvisning till vad kommissionen konstaterar vid en jämförelse av statistiken över anmälda brott mot den faktiska brottsligheten att det går ungefär tio icke anmälda

brott på varje brott som anmäls. Därtill kan framhållas att om den stora grupp äldre som idag uppger att man inte vågar gå ut skulle trotsa faran och gå ut skulle resultatet onekligen bli direkt skrämmande. För att ytterligare understryka allvaret i de risker för våld och hot som föreligger för äldre kan hänvisas till ofta förekommande tidningsartiklar om inträffade händelser. (PRO-Pensionären 1991:8, s. 6).

I senare artiklar återkommer både hänvisningar till medias rapporteringar och påståendet om att den statistiska underrepresentationen beror på att de äldre inte vågar sig ut. Organisationen betonar i yttrandet att äldres rädsla måste tas på allvar. PRO kan genom samverkan med polis, deltagande i skolor och information till medlemmar bidra till att minska våldet. Kravet på fler kvarterspoliser upprepas.

Tidningen rapporterar 1991:1 om att PRO begärt överläggningar med justitieminister Freivalds om det ökade våldet: »Alla åtgärder som står till buds ska prövas för att bekämpa brottsligheten och det ska ske i samarbete med folkrörelser, sociala myndigheter, massmedia och andra som vill delta i kampen mot brott.« (s 11). Två år senare begär PRO överläggningar med justitieminister Gun Hellsvik, med anledning av »åldringsbrotten« (PRO-Pensionären 1993:5-6). Ordföranden konstaterar 1993:7 irriterat att Hellsvik tackar nej till ett möte. I samma nummer av tidningen refereras ett nyskrivet avsnitt av PRO:s handlingsprogram där brott mot äldre ges högsta prioritet. En artikel redovisar också hur tidningen Aftonbladet låtit trycka upp märken med texten »Rör inte min mormor«, »Rör inte min farmor«. Under rubriken »Generationer i samverkan mot våldet!« proklamerar ordföranden 1995 som

ett år mot våldet (PRO-Pensionären 1995:1). Bakgrunden är tragedierna i Bjuv, Klippan, Falun och på Stureplan där människor drabbats av våldet. Tillsammans med ABF och Unga Örnar inleds en kampanj mot våldet (jfr PRO-Pensionären 1995:2).

Vid en jämförelse mellan de två perioderna 1970-1975 och 1990-1995 finns gemensamma och skiljande faktorer. Organisationen väddar till statsmakterna. Under båda perioderna betonas att rädslan måste tas på allvar, att säkerhetslösningar behövs och att polisen måste komma närmare gatu- och boendemiljöer. Den stora skillnaden består i 90-talets framlyftande av *generations-samverkan* som en lösning på våldsproblemet. Denna verksamhet blir under 90-talet helt dominerande i förhållande till annat tal om våld.

Generationer i samverkan

Från början av 70-talet publicerar PRO-Pensionären reportage om försök att överbrygga generationsklyftan, bygga broar mellan generationerna, minska generationsgapet etc. I det första svenska försök som refereras i PRO-Pensionären 1972:3 tjänstgör två pensionärer som »extralärare« i en skola i Eskilstuna. Initiativet har tagits av en skolpsykolog. De två pensionärerna tycker att det är stimulerande att vara med barnen. Pensionärerna har tid att lyssna vilket »stressade trötta ensamma mammor« inte har. Barnen får kontakt med äldre generationen och lär sig att äldre hör/ser lite sämre. Från mitten av 70-talet redovisas flera försök med äldres deltagande i skolan. I Örebro bedriver skolstyrelsen det mönsterbildande projekt P, där generationskontakten återskapas (PRO-

Pensionären 1979:4). I Umeå bjuds dagisgrupper sedan flera år in till PRO-lokalen (PRO-Pensionären 1981:1). Åttiotalets generationssamverkan utvecklas via initiativ från flera aktörer. Äldre människors plats inom den nya SIA-skolan diskuteras under flera konferenser. Röda korset startar 1981 fadderprojektet »Öppet hus på dagis«. I PRO-Pensionären 1982:4 refereras verksamhetens lyckade utveckling. Under 1982 har 775 pensionärer engagerats på 201 platser. Tidningen rapporterar om enskilda medlemmars och föreningars initiativ, fram till det att frågan 1985:6 blir föremål för en central satsning. PRO ger då ut en studiekurs för kontakten med skolan. Målet är att varje förening ska umgås med sin skola. Rapporteringen om generationsmöten ökar. Mönsterverksamheter och goda exempel framhålls. Namnet på satsningen och det studiematerial som tillhandahålls blir »Möten med framtiden« (Malmgren 1985).

Vilka motiv anges då till verksamheternas existens? Flera artiklar nämner att många barn saknar kontakt med sina mor- och farföräldrar. Det kan tänkas att barn blir mer trygga om de har mer kontakt med den äldre generationen. I något enstaka fall nämns brott och misshandel som en förlängning av generationsmotsättningar (PRO-Pensionären 1979:1), men frågan utvecklas inte. Samtidigt står det klart att sambandet är etablerat. Hotet om våld är ett underliggande tema.

I början av 80-talet blir beskrivningar av generationsmöten en del av en slags "kampanj", där tidningen återkommande påtalar att äldre människor är resurser i samhället. Pensionärerna behövs och bör medverka i samhällsutvecklingen. Med hänvisning till

socialpsykologisk teoribildning poängteras att alla människor måste få känna sig behövda och delaktiga – så även de icke-arbetande pensionärerna. I tidningen styrks detta påstående av gerontologers uttalanden (jfr PRO-Pensionären 1982:4, 1983:4). Men samtidigt har samhället behov av de äldres kunskap och erfarenheter. Det tidiga 80-talet tvåfaldiga motiv kan sammanfattas i tidningens kongressbilaga 1982:

Att den äldre generationen kan dela med sig av sina kunskaper och livserfarenhet – med yngre som mottagare – täcker ett ömsesidigt behov. Hos de äldre att de behövs samtidigt som de yngre får en bakgrund till dagens samhälle och utveckling, vilket för många skapar en trygghet i tillvaron. (s 10).

Generationsmötenas innehåll, som de beskrivs i PRO-Pensionären, består i att pensionärerna berättar för barnen om hur de hade det när de själva var barn och unga. Målet är att förmedla en förståelse om närhistorien som barnen inte kan tillgodogöra sig utan de äldre. Tidningen rapporterar om att dagisbarn och boende på ålderdomshem delar matsal och trivs med detta. Äldre människor möter barn och ungdomar på skolor, daghem, i möteslokaler och ute i städerna.

Generationsverksamheterna kulminerar under »Äldreåret« 1993 (som officiellt har ett generationstema, se bl.a. SOU 1994:39), och i den gemensamma satsningen »Generationer i samverkan mot våldet« 1995. I tidningen förekommer under dessa år tio respektive tolv artiklar som specifikt handlar om generationsmöten.

Åldringsvåldet som socialt problem

I PRO-Pensionärens tal om våld och brott kan tre centrala teman urskiljas:

1. Våldet mot de äldre
2. Våldet i samhället
3. De äldres rädsla för våldet

Under 70-talets våldsdebatt avfärdar justitieministern våldet mot de äldre genom en hänvisning till de äldres överdrivna rädsla. Även Våldskommissionen (SOU 1990:92) avfärdar »åldringsvåldet« och riktar fokus mot det sociala problemet »de äldres rädsla för våldet«. De äldres (obefogade) rädsla för brott används som en förklaring till pensionärernas tal om »åldringsvåldet«. Den obefogade rädslan beror på pensionärernas vaktolkning av »våldet i samhället«. Våld mot särskilda grupper (unga män, ensamstående kvinnor med barn, poliser) uppfattas felaktigt som ett allmänt våld som hotar de äldre.

Därmed tycks »åldringsvåldet« som socialt problem stå i ett förklaringsmässigt motsatsförhållande till de äldres rädsla och det allmänna våldet. Rädslan är ett psykologiskt fenomen som Våldskommissionen förklarar med äldre människors isolering och upplevda sårbarhet. Äldre kvinnor är särskilt rädda (s 57-58). Rapporteringen om det samhällsliga våldet förstärker denna rädsla. Det finns sammanfattningsvis ett problem som har att göra med brott och äldre människor, men man är inte eniga om hur problemet ser ut, vad som är orsakerna eller vad som ska göras åt det.

Under 90-talets PRO-kampanjer formuleras problemet på ett sätt som tonar ned

motsättningarna mellan de tre teman som beskrivits ovan. Våldet mot de äldre och våldet i samhället förhåller sig i stället till varandra på ett diffust och förstärkande sätt. Äldres rädsla diskuteras men vederlägger inte talet om våldet. När studiematerial om rädslan lanseras (PRO-Pensionären 1995:2) sker detta under rubriken "Generationer i samverkan mot våldet". Pensionärernas rädsla är adekvat och blir dessutom den faktor som håller nere våldsstatistiken för gruppen. När organisationens nya handlingsprogram presenteras i PRO-Pensionären 1993:7, refereras förhållandet mellan de tre våldstemana så här: »Ett annat nyskrivet avsnitt belyser rädslan och oron för våldet i samhället. Brott mot äldre måste få högsta prioritet i polisarbetet...« (s 34). Sammanlänkandet i tidningen är fragmentariskt – den ena komponenten åtgärdas med insatser som vanligen riktas mot en annan komponent. Rädslan ska åtgärdas genom polisarbete.

Vem utövar våld mot äldre? Och vem är pensionärerna rädda för? Här ger tidningsmaterialet oklara svar. En närmare granskning visar att denna oklarhet är en del i problemets konstruktion, där ungdomar indirekt pekats ut som våldsverkare. Av texterna i PRO-Pensionären står det klart att det inte är familjevåldet som avses. Inte heller diskuteras våld och övergrepp mot äldre människor på institutioner. Av vissa artiklar framgår att ytterdörren behöver förses med olika säkerhetsanordningar, men det är oklart vem som tränger sig in där. Under ett refererat antivåldsmöte (PRO-Pensionären 1995:2) påstår en representant för organisationen »Non-fighting generation« att våldet mot äldre utövas av kvinnor i 40-års åldern.

Detta uttalande väcker uppseende, men kommenteras inte närmare.

Våldet binds i stället samman med ungdomar och detta sker genom ett tal om generationsklyftor och generationsmöten. Vid enstaka tillfällen sägs det explicit att ungdomar slår äldre. I en provocerande debattartikel i PRO-Pensionären 1987:7 menar Örjan Fridner, socialnämndsordförande i Ljusdals kommun, att de äldre blivit kravmaskiner och att detta resulterat i aggressioner från ungdomar.

Jag menar att det finns ett samband mellan pensionärsorganisationernas sysslande med materiella fördelar, och tonåringen som slår ner den ensamme åldringen. (1987:7, s 14).

Det samband Fridner pekar på får ingen direkt respons i PRO-Pensionärens andra artiklar. Problemet betraktas snarare som att det för ungdomar framstår som att äldre människor intecknar deras framtid genom att ekonomiska och andra bekymmer skyfflas över på dem. Det sägs inte klart att ungdomar slår äldre, men PRO-ordföranden talar om »okunighet om varandras situation« som resulterat i främlingskap motsättningar, aggression och rädsla (PRO-Pensionären 1986:8 s 3). Denna orsak till »åldringsvåldet« ropar på den upplysning som de äldre kan tillhandahålla genom generationssamverkan, eller är det generationssamverkan som ropar på ett problem? I berättelser om gamla tiders ofärd och elände och hur dagens pensionärer byggt välfärdssamhället skapas den förståelse och respekt som hindrar våldsbrotten. PRO:s diffusa definition, med utpekandet av ungdomarna som våldsbrottslingar, hör samman med själva insatsen mot våldet – generationer i samverkan:

Våldet blir ett allt större problem i vårt samhälle. Till slut tyckte jag att det fick vara nog. Något måste göras. Det är därför vi pensionärer försöker knyta kontakter med ungdomarna här i Vårby Gård.

Börje Hemmerud sitter i lärrummet på Vårbyskolan och berättar om sitt försök att stärka banden mellan generationerna.“ (PRO-Pensionären 1995:3, s 28).

I beskrivningar av generationsmöten och antivåldsarbete är våldet lokaliserat till utemiljöer och placerat på platser där många ungdomar rör sig, exempelvis skolgårdar och tunnelbanan i Stockholm (PRO-Pensionären 1995:3; 1995:4). Det är där motståndet ska sättas in.

Överspridning från andra arenor

PRO:s engagemang mot våld och brott kan ses som en avspiegling av ett samhällsproblem som vunnit gehör inom andra arenor. Överspridning är emellertid dynamisk. Dominerande problem invaderar PRO-arenan, samtidigt som en aktiv och »taktisk« anpassning till andra arenors problemdefinitioner möjliggör en spridning av egna anspråk. Studien av PRO-Pensionären visar att omvärldsregleringen sker på flera sätt. Tidningen är en arena som hämtar inspiration från liknande arenor, exempelvis dags- och kvällspressen. En stor dagstidningsartikel om våldet mot äldre har goda chanser att refereras i PRO-Pensionären. Samtidigt är PRO en massorganisation, där enskilda och grupper av medlemmar ställer krav på att tidning och ledning ska ägna sig åt frågor som ligger i tiden.

Våldsproblemet pulserar mellan arenor-

na. Mediarapporter om enskilda tragedier följs av kampanjer, lagstiftning och forskningsprojekt. Som exempel på detta kan nämnas de dödsfall i gatumiljö som ägde rum kort tid efter Olof Palmes död 1986, vilka också föranledde kampanjen »Tänk ett slag«, där statsminister Ingvar Carlsson var en initiativtagare (jfr Hagerman 1995). Från 1986 har ungdomsvåldet varit ett samhällsproblem med permanent aktualitet i media och utredningar (Estrada 1997). Inom PRO-arenan uttrycker medlemmarna i insändare att våldet har ökat eftersom det knappt går »...en enda dag utan att massmedia berättar om överfall och misshandel av pensionärer« (PRO-Pensionären 1995:5-6, s 50). PRO:s intresse för våldet kan alltså ses som en lokal anpassning till en samhällelig lansering av våldet som problem. Denna anpassning ges en lokalfärg och en innebörd som direkt berör medlemmarna – »åldringstvåldet« lanseras som problem. En genomgång av tidningen ger stöd för antagandet om överspridning mellan arenorna. PRO och dess medlemmar engagerar sig i de samhällsfrågor som ligger i tiden, ett fenomen som kan exemplifieras av en intervju med My Persson – kvinnan bakom TV-programmet »På äldre dar« (PRO-Pensionären 1983:4). My har undersökt vilken paroll äldre skulle vilja ha om de gick ut i ett alldeles eget demonstrationståg: »Inte katten handlar det om att värdesäkra pensioner eller förbättra långvården. (...) Nej, kloka och livserfarna som de är så väljer de freden.« (s 35). Under 80-talet deltar PRO, som andra medborgare och folkrörelser, i manifestationer för freden. Under 90-talet deltar PRO, som andra medborgare och folkrörelser, i manifestationer mot våldet.

PRO har vid olika tillfällen riktat anspråk

mot staten på att få åldringstvålden uppförda på en mer officiell dagordning. Det som under 90-talet ger PRO en starkare position som anspråksformulerare är att organisationen kan tillhandahålla en lösning av problemet som överensstämmer med hur problemets lösning definieras inom den statliga arenan. I sitt avsnitt om åtgärder mot brottsligheten (SOU 1990:2 s 69-70) betonar Våldskommissionen särskilt folkrörelsernas roll. Utredningen exemplifierar med idrottsrörelsen, kyrkan, Röda Korset, Hyresgäströrelsen och en rad andra organisationer. Under 1995 döps PRO-kampanjen »Gemenskap mellan generationer« om till »Generationer i samverkan mot våldet«. Kopplingen mellan våldsproblemet och äldre människors möten med barn och ungdomar förstärks. PRO blir genom sitt generationsarbete en av de folkrörelser som gemensamt bidrar till att minska våldet i samhället. Tidningen rapporterar (PRO-Pensionären 1995:1) om konferenser med deltagare från myndigheter och folkrörelser. PRO:s arbete uppmärksammas och beröms.

Lösningen formar problemet

En vedertagen uppfattning är att problemet föregår de åtgärder som presenteras som problemlösningsåtgärder. Denna ordning replikeras av den sociala konstruktivismens beskrivningar av hur problem utvecklas i stadier (jfr Blumer 1971; Spector & Kitsuse 1977). Ett alternativt synsätt utgår ifrån att problemet som kan underordnas en arenas befintliga eller vedertagna problemlösningar vinner framgång. Kort sagt söker och formulerar en lösning sitt problem. Den specificering av Hilgartner & Bosks modell som

föreslås här innebär att studier av sociala problem bör inriktas mot arenans vedertagna problemlösande modeller, strukturer och "goda verksamheter". Dena typ av ansats återfinns i såväl Foucaults (1992, s 16-17) beskrivning av hur materiella strukturer och tankestrukturer formar och eggjar framväxten av nya problem, som Beckers kritik av moraliska entreprenörer. Becker menar att aktivistgrupper som lyckas i sin mission, i likhet med de grupper som misslyckas, tenderar att formulera om eller uppfinna nya problem att rikta sina anspråk mot:

When the crusade has produced a large organization devoted to its cause, officials of the organization are even more likely than the individual crusader to look for new causes to espouse. (Becker 1963, s 153).

Lanseringen av »åldringsvåldet« som problem tycks ha att göra med en omformulering av lösningen »Generationer i samverkan«. En verksamhet som visat att pensionärer är resurser ges ett delvis nytt motiv. Denna omdefiniering i två steg drivs fram av en kortvarig arbetskraftsbrist där de äldre åter efterfrågas. Mot slutet av 80-talet resulterar bristen på arbetskraft i att talet om resurser allt mer blir ett tal om att arbeta. I en artikel i PRO-Pensionären 1991:3 (s 34-35) porträtteras Gunnar, 69, som startat en ny »karriär« på ålderns höst. Han tjänstgör på dagis som extrapersonal och stortrivs. Hur kom det sig då att han började arbeta på dagis?

Jo, det började med att socialdistrikt 11 i Brännkyrka församling gick ut med ett upprop till alla blivande och nyblivna pensionärer. (...) Från socialtjänstens sida var det naturligtvis

problemen med att få tag på folk som gjorde att de vände sig till pensionärerna. (s 34-35).

Kommunerna har under slutet av 80-talet våldsam brist på personal. Särskilt drabbad är hemtjänsten, barnomsorgen och skolan. När det gäller hemtjänsten resulterar resursbristen i en debatt i tidningen, där enskilda medlemmar uttrycker önskemål om att få arbeta som omsorgspersonal. I insändare propagerar medlemmar för inrättandet av särskilda uppdragsföremödelingar för äldre. Att vara en resurs är att arbeta (Jönson 1997, s 101-114). I början av 90-talet vänder konjunkturen tvärt ned i en djup ekonomisk kris. Arbetskraftsbristen omvandlas till arbetslöshet. Det finns inte längre plats för äldre »extrapersonal« inom hemtjänst och barnomsorg. Det som då händer är inte att de väl fungerande verksamheter som byggts upp försvinner. Men för att överleva måste de erhålla en ny legitimitet. Den väntjänst som under delar av 80-talet relaterats till bristen på omsorgspersonal diskuteras under 90-talet som en del i ett frivilligt socialt arbete. Samma insats sorteras in i en helt ny kontext och blir succesivt till en ny insats. Ett rimligt antagande är att elastiska problemlösningar, som kan knytas ihop med flera olika problem, har en större överlevnads-potential jämfört med snäva verksamheter, som inte klarar omställningen vid förlusten av legitimerande problem.

Verksamheten »Generationer i samverkan« har byggts upp som en metod att bygga broar mellan generationerna, ge barn kontakt med äldre människor och »använda« pensionärer som en resurs i samhället. Under slutet av 80-talet associeras äldres deltagande i »barnverksamhet« med bristen på ar-

betskraft. När arbetslöshet uppstår berövas de uppbyggda välfungerande verksamheterna ett grundläggande motiv. En pensionär som tillbringar 170 timmar om året på ett daghem som samhällsresurs kommer att betraktas som ett hot mot den utbildade personalen. Sambandet mellan våld och generationsmotsättningar är redan etablerat. När så en ny samhällelig debatt om våldet tar fart under 90-talet, finner en lösning sitt nya problem. Den befintliga verksamhet som adopterar våldet som sitt problem pekar på ett avgörande sätt ut ungdomar som brottslingar i samhället. Detta sker emellertid på ett mildt och förstående sätt. PRO ropar inte på hårdare tag mot ungdomen, utan söker istället en allians, där man tillsammans ska bekämpa det samhällelige våldet. Det är ett närmande, inte en distansering.

Arenakulturen

Den specifika utformning »åldringstvåldet« kommit att få i PRO-Pensionären kan enligt min mening sättas i samband med de allmänna föreställningar och »bilder« av åldrandet och pensionärerna som under 80-90-talen förekommit inom PRO-arenan. Dessa »äldrebilder« har byggts upp under lång tid men speglar samtidigt tidsbundna förhållanden. Åldringstvålden kan kontextualiseras i förhållande till begrepp som *politik, kultur, myter* och *institutionella rytmer*.

Det tycks vara särskilt förkastligt att begå brott mot pensionärer. I PRO-Pensionären förklaras detta delvis av ett utbyteteoretiskt resonemang (jfr Dowd 1975). Äldre har närt de unga och byggt upp välfärdsstaten. Yngre människor bör därför belöna dem med tacksamhet. När PRO:s tidning

1960:1 skriver om s.k. mattskojare beskrivs gärningarna som

...de simplaste brott som en människa överhuvudtaget kan göra sig skyldig till. Ty det rör sig ju om att lura gamla människor, som har strävat och arbetat ett helt liv och som har gjort rätt för sig både mot sina medmänniskor och mot samhället som sådant. I regel har ju de gamla sina pengar sparade för kommande behov, i ett av fallen här ovan för att få in vatten och avlopp. (s 16).

Den utbyteteoretiska grundrelationen är den mellan föräldrarna som föder upp ett barn som därefter vördar och vårdar dem på äldre dar. Denna relation lyfts av PRO upp till en fråga om samhällsbyggande och solidaritet mellan generationerna. Beskrivningar av åldringstvåld och generationssamverkan kan utifrån ett arenatänkande tolkas som en förstärkning av lokala föreställningar om äldre som *förtjänta* medborgare. Talet om åldringstvålden blir ännu ett sätt att visa samhället och pensionärerna själva att de yngre generationerna står i skuld till de äldre. *Politiskt* hör denna strävan samman med försöken att definiera ekonomiska transfereringar (pensioner m.m.) som en samhällelig återbetalning, och inte en förmån. Pensionärerna har byggt upp samhället och ska återgäldas för detta. Denna kamp för återbetalning påbörjas när organisationen startar och tar sig olika uttryck under årtiondena.

I en mer omfattande studie av PRO-Pensionären har jag föreslagit en indelning i två övergripande »äldrebilder« som dominerat PRO:s tidning under de senaste 50 åren (Jönson 1997). Det rör sig dels om en *offerbild*, där pensionärerna framstår som svaga och eländiga, utsatta för övergrepp, exploa-

tering och negativ särbehandling. Bilden inrymmer under årtiondena allt ifrån beskrivningar av fattigdom och utanförskap, diskriminering inom arbetslivet, likställande mellan ålderdom och sjukdom, till 80-talets debatt om ensamma åldringar och pensionärerna som offer för nedskärningar. Bredvid offerbilden presenteras en övergripande styrke- eller *resursbild*, där äldre människor i olika sammanhang framställs som starka, friska, aktiva, kompetenta och handlingskraftiga. Talet om de äldre som friska och starka påbörjas i tidningen i anslutning till 50-talets lansering av pensionären som en duglig och kompetent arbetare. Framgångsbeskrivningarna förstärks i samband med ATP-reformens genomslag under 60-talet, då pensionärerna börjar porträtteras som driftiga fritidsutövare och köpstarka konsumenter.

PRO-Pensionärens definition av »åldringssvåldet« harmonierar med varianter av den övergripande *offerbilden*, genom att våld mot äldre människor binds samman med moraliska fördömanden om att bruka våld mot den svage. Pensionärerna är en sårbar och utsatt grupp som det är fegt att ge sig på:

Man känner avsky, när unga vitala brottslingar känslolokalt och fegt rånar, bestjäl eller bedrar åldringar, offer, som är i avgjort underläge både psykiskt och fysiskt. (PRO-Pensionären 1966:1, s 20).

Här framstår äldre som svaga och värnlösa offer, en beskrivning som dominerar i det tidiga 70-talets lansering av problemet, då PRO efterlyser skyddsåtgärder. Offerbilden förlängs också till en rädsla som tvingar äld-

re människor att sitta hemma. Underläget och sårbarheten betonas. Den svage pensionären lever upp till våldets idealtypiska asymmetri mellan stark och svag (Christie 1986). Brott mot åldringar väcker därför en moralisk indignation som påminner om den upprördhet som förekommer vid brott mot barn. Offerbilden är problematisk, eftersom den antyder att pensionärerna är allmänt svaga och inkapabla (Christie 1986; Åkerlund 1997).

Men etableringen av »åldringssvåldet« som problem hör också samman med talet om äldre människor som samhällliga *resurser*. Pensionärerna hanterar genom generationsmötena inte bara problem som berör dem själva, utan ger sig i kast med det samhällliga våldet. Plötsligt framstår de äldre som en kategori människor, vars erfarenhet och engagemang kan skapa ett godare samhälle för alla. Därmed trängs myterna om pensionärerna som en belastning tillbaka. Genom sin styrka och nytthet visar pensionärerna att de är människor som alla andra, i vissa avseenden med egenskaper som gör dem överlägsna andra. Samhället ska inte bara reglera sin skuld, utan behöver de äldre för att ge ungdomen ett historiskt sammanhang. Och minska våldet i samhället.

I PRO-Pensionärens beskrivningar är relationen mellan offer- och *resursbild* komplex. Motsättningen mellan begreppen används för att beskriva ett samhällligt missförstånd om de äldres påstådda sjuklighet, svaghet och beroende. Fördomarna mot de äldre motbevisas av talet om att äldre människor egentligen är lika alla andra. De är aktiva och friska. Detta är ett av tidningens starkaste och mest frekventa budskap från 50-talet och framåt (Jönson 1997). Men just

dessa beskrivningar av de äldres likhet är samtidigt en del av ett tal om diskriminering och utanförskap – en offerbild alltså. Utestängningen av de äldre från arbetsmarknaden beror inte på deras bristande arbetsförmåga, utan på fördomar. Under 50-talet uttrycks problemet så här i PRO:s tidning: "Det synes vara svårt att ta sig ur den villfarelsen, att när en människa fyller 67 år är vederbörande arbetsodugliga." (1956:5, s 2). Och varför får inte tidningens kolumnist May Swärd, under 90-talet nominerad till PRO-ordförande, sitta kvar i bankstyrelsen efter att hon fyllt 65? (PRO-Pensionären 1995:3). Genom samspelet mellan resurs- och offerbilder motbevisas förmodad svaghet och negativ särbehandling och förvandlas till ett socialt konstruerat utanförskap.

Frågan är då hur »åldringsvåldet« förhåller sig till spelet mellan de två bilderna. En möjlighet är att betrakta definitionen av »åldringsvåldet« som ett sammanhållande kitt, i förhållandet till en organisatorisk kris som sedan början av 80-talet hotar pensionärsrörelsen. I samband med 80- och 90-talens ekonomiska nedskärningar uppstår en spricka inom pensionärsrörelsen. En stor grupp äldre människor lever väl och beskrivs i tidningen som aktiva och äventyrliga. Det är framför allt frågan om de så kallade yngre äldre. Till dessa riktar sig skrivelser om fritidsaktiviteter och annonser om resor över hela världen. Andra pensionärer, framför allt de riktiga gamla, har drabbats hårt av nedskärningar inom ekonomi, vård och omsorg. Från 80-talets inträde existerar det i tidningen två »typer« av åldringar. Medan den första typen kan föras till styrke/resursbilden beskrivs den senare som ett offer. Denna klyvning är ett hot mot organi-

sationen. Har pensionärerna egentligen helt olika intressen? Ska PRO ägna sig åt fritidsaktiviteter eller politisk agitation? Ska ett pensionärspolitiskt parti bildas? Organisationens ordförande argumenterar för att PRO:s aktiviteter sammanför politik och fritidsaktiviteter till en helhet. Studier är en del i formulerandet av politiska krav. Fritidsaktiviteterna bryter isolering och bidrar till bättre hälsa (PRO-Pensionären 1993:5/6, s 6).

Talet om brottslighet kan under 80- och 90-talet ges en sammanhållande funktion för organisationen. Genom kopplingen mellan »generationer i samverkan« och »åldringsvåldet« sammanfogas två dominerande och motsatta »äldrebilder« till en helhet. Pensionärer är *offer* för brottsligheten och den samhällseliga råheten, men samtidigt de *resurser* som bidrar till problemens lösning. Den specifika utformningen av »åldringsvåldet« hänger i denna tolkning samman med PRO-Pensionärens försök att hantera konflikten mellan olika intressen och grupperingar inom rörelsen. Definitionen av »åldringsvåldet« knyter genom offer- och resursymboliken samman två sätt att betrakta de äldres relation till samhället, i en tid när enskilda medlemmar ifrågasatt sammanhållningen mellan pensionärerna. Alla pensionärer kan känna sig berörda av våldet.

Problemkonkurrens

Arenors utrymme är begränsat, konstaterar Hilgartner & Bosk (1988; jfr Jönson 1996). Det betyder inte bara att sociala problem konkurrerar med varandra. Olika förklaringsmodeller eller sätt att formulera samma problem trängs sinsemellan.

En första problemkonkurrens rör frågan om utpekandet hör samman med ett närmande eller en distansering till förövaren. Under 70-talet tenderar den renodlade offerpositionen att distansera pensionärerna från de tänkta förövarna och kanske också från det moderna samhället som helhet. Med 90-talets val att lösa våldsproblemet genom generationssamverkan tenderar rop på hårdare tag att drunkna i talet om gemensamt arbete och ökad förståelse. I vart fall är det problematiskt att både samarbeta med ungdomarna och kräva att de spärras in. Slutsatsen är att den befintliga konstruktionen av »åldringsvåldet« konkurrerar med talet om hårdare tag mot (ungdoms)brottslingarna.

Inom såväl forskning som statligt utredande har problemet med våld mot äldre människor uppmärksamats under senare år. Men det har då inte varit tal om generationsmotsättningar och gatuvåld. I Socialstyrelse-rapporten »Övergripping mot äldre i hemmet: Ser vi toppen på ett isberg?» (SoS-Rapport 1994:1, jfr Tornstam 1989; Hydle & Johns 1993) diskuteras svårigheter att upptäcka och tala om ett tabubelagt ämne. Rapporten visar att de flesta äldre som utsätts för våld i hemmet är kvinnor och att förövaren vanligen är en manlig familjemedlem. När det gäller åtgärder mot problemet uppmärksammas i första hand behovet av kunskap och information:

Information om övergrepp mot äldre är också en betydelsefull åtgärd. Genom att göra förekomsten synlig blir människor uppmärksamma på problemets existens och de som utsätts för övergrepp kanske därför kan få den hjälp de har rätt till.

Informationen skall riktas till allmänheten

och speciellt till de människor som vårdar gamla anhöriga, till vissa personalkategorier, och till pensionärernas intresseorganisationer.« (s 26).

Socialstyrelsens rapport placerar »åldringsvåldet« i hemmet. Förövare är äldre makar och vuxna barn, varav vissa själva är pensionärer. Dessa förhållanden blir inte föremål för särskild uppmärksamhet i PRO-Pensionären. Av den eventuella satsningen på information till pensionärernas intresseorganisationer märks föga. »Åldringsvåldet« inom familjen har inte givits någon plats i tidningen. Vad finns det då för hinder och möjligheter för konstruktionen av »åldringsvåldet« som ett familjeproblem inom PRO-arenan?

Baumann (1989) diskuterar i en artikel fenomenet "elder abuse", som under 80-talet ägnats betydande uppmärksamhet inom gerontologisk forskning. Våldet har inom gerontologin blivit ett problem där typfallet är en vuxen vårdare som misshandlar sin åldrande moder. Baumann refererar undersökningar som antyder att våldet mot äldre snarare borde ses som ett våld mellan äldre makar och frågar sig varför dessa studier inte slagit igenom i definitionen av problemet. Bakom den gerontologiska problemkonstruktion spårar Baumann bilden av åldringen som svag och beroende, utan egen del i våldssituationen. Hon konkluderar att formuleringen av problemet hämtar sin logik från det moraliska svek mot familjens omhändertagande värden som kännetecknar »child abuse«, snarare än den betydligt grumligare skuldfrågan inom »women abuse« (a.a. s 66-68). Talet om våld mot äldre reproducerar samhälleliga eländesbilder, där

de äldre måste räddas och skyddas. Asymmetrin mellan förövare och offer är tydlig (jfr Christie 1986).

Frågan är då om arenamodellens begrepp kan erbjuda förklaringar till det faktum att våld och brott mot äldre i så ringa grad uppmärksammas som ett familjeproblem i PRO-Pensionären. Först och främst kan det tänkas att våldsproblemetets karaktär av ungdomsproblem med lösningen generationssamverkan inte kan överleva om andra definitioner av problemet diskuteras. De två problemdefinitionerna konkurrerar och arenan har kanske inte utrymme för två olika typer av våldsbrott. Det rör sig dels om en konkret platsbrist, men också om två definitioner som förvirrar och saboterar för varandra om de uppträder samtidigt. En förlust av kopplingen mellan ungdomar och våld skulle beröva generationsmötena en stor del av sin legitimitet. Ett forum för påpekande av skulden mot pensionärerna skulle försvinna.

I denna artikel har jag tidigare visat på samband mellan talet om brott och två övergripande äldrebilder – *resursbilden* och *offerbilden*. Ett fokus på brott som ett familjeproblem innebär komplikationer för de övergripande äldrebilder som kompletterar varandra när våldet betraktas som ett ungdomsproblem. Våldet som ett problem mellan äldre makar pekar direkt ut pensionären som en förövare och är därför problematisk. I PRO-Pensionärens historia utvecklas ingen debatt om pensionärerna som "förövare" och en förövarpensionär kan därför inte häktas fast vid inarbetade förklaringar, berättelser och exempel, det saknas kort och gott en övergripande förrövarbild. Problemet med utpekan- det av pensionären som förövare kan också

uppkomma vid beskrivningar av hur vuxna barn slår sina åldrande föräldrar. Enligt Bau- manns (1989) studie är offret för våldet och övergreppen vanligen en kvinna över 75 år. Våldsverkaren är då i många fall själv en per- son som tillhör eller snart kommer att tillhö- ra kategorin "de äldre". En 65-årig son slår sin 87-åriga moder. Medan den mycket gamla misshandlade kvinnan väl kan passas ihop med bilden av pensionären som ett drabbat offer, är det betydligt svårare att binda sam- man bilden av förövaren med kategorin "yng- re äldre män". Det är ju bland de pensionärer- na som organisationen rekryterar sina ledare, dem som ska förhandla fram pensionärernas rättigheter. Organisationen har en tradition av att hämta ledare ur fackföreningsrörelsen. Nyligen pensionerade män ställer sina fören- ingkunskaper till rörelsens förfogande. Yng- re äldre är då de äldre äldres räddare och be- skyddare, en roll som svårigen kan kombine- ras med brottslingens. Här står PRO inför en besvärande könsdebatt, som inte blir mindre av det faktum att majoriteten av medlem- marna är kvinnor, medan männen helt domi- nerar på ordförandeposterna. Sammanfatt- ningsvis talar mycket emot en lansering av »åldringsvåldet« som ett våld mellan äldre människor. Ett liknande problem uppstår när det gäller det »åldringsvåld« som pensionärer utövar mot vårdpersonal, gärningar som en- ligt Åkerlund (1997) sällan får status som »riktigt« våld.

Teoretiskt kan våld mellan äldre männis- kor tänkas växa som socialt problem inom PRO-arenan, men för att detta ska ske be- hövs kopplingar till arenans kulturella, poli- tiska och organisatoriska "behov". En möjlig- het är att den kamp mot nedskärningar inom vården som PRO fört sedan mitten av

80-talet, formuleras till en fråga om anhörigvårdare (och annan omsorgspersonal) utsatta position. I så fall blir "omsorgsvåld" en företeelse där den som utövar våldet själv betraktas som ett desperat offer för omänskliga krav. Fortfarande är det svårt att se att arenan skulle klara mer än sporadiska artiklar om hur berusade äldre män slår sina besvärliga äldre fruar.

Avslutningsvis kan det nämnas att våld och övergrepp på institutioner uppmärksammades som problem under 40- och 50-talet, i samband med en omfattande debatt om missförhållanden på ålderdomshemmen (jfr Lo-Johansson 1952). Flera upprörande fall uppmärksammades i PRO:s tidning. Talet om övergreppen fick en särskild plats i kampanjen mot ålderdomshemmen som vårdform (Folkpensionären 1951:4).

Att använda arenamodeller

Denna studie visar hur utformningen av sociala problem kan relateras till politiska, kulturella och organisatoriska förhållanden inom en arena – i detta fall organisationen PRO och dess tidning. En befintlig verksamhet – Generationer i samverkan – har kommit att formuleras som en lösning på problemet med våld och brott mot äldre och våld i samhället. Samtidigt har ungdomar på ett diffust sätt pekats ut som våldsförövare. Alternativa och konkurrerande problemformuleringar har inte vunnit genklang på arenan. I artikeln tolkas detta som att alternativa problemformuleringar konkurrerar med den befintliga definitionen av problemet och hotar de grundläggande föreställningar om pensionärerna som etablerats på arenan.

Avslutningsvis kan det vara värt att rela-

tera studien till annan socialkonstruktivistisk teoribildning. Detta kommer att göras i två kritikpunkter.

Växer sociala problem fram enligt en naturlig ordning, som Blumer föreslår? Enligt min mening riskerar stadiemodeller att reproducera den realistiska uppfattningen om hur problem uppstår, upptäcks och åtgärdas. I det första läget finns det inte ett socialt problem, därefter sker anpråksformeringens olika steg och slutligen har det sociala problemet erhållit status som sådant.

Studien av åldringsvåldet visar hur ett »socialt problem«, dels kan förbli odiskuterat under långa perioder och därefter framstå som ett annat sorts problem. Sociala problem blir föremål för omförhandlingar. I exemplet åldringsbrotten förekommer uppfattningar som ibland konkurrerar och ibland samexisterar. Periodvis finns det utrymme för flera olika utsagor om problemets uttryck, orsaker och lösning. Våldet kan utvecklas som både en generationsmötesfråga och en polisfråga, men de två uppfattningarna kan också konkurrera. I detta sammanhang efterlyser jag en starkare betoning av hur problem, lösningar, utpekare och utpekade samspelar över tid.

En andra kritikpunkt rör den sociala konstruktivismens fokus mot det centrala, dvs massmedia, vetenskap och statligt utredningsväsende (jfr Gubrium 1993). Det är där *Den Sociala Konstruktionen* återfinns. Arenamodellen möjliggör ett skifte av fokus och en betoning av det lokala. Analysen av »åldringsvåldet« riktas mot organisatoriska, politiska och kulturella förhållanden hos tidningen och pensionärsorganisationen som historiska fenomen. En studie av interna förhållanden riskerar givetvis att bli en

överbetonning av dem, där överflödet från media, stat, vetenskap och andra arenor osynliggörs. I denna studie har den relativt kraftiga interna betoningen valts i syfte att hantera en tendens inom gerontologin, där »de äldre« betraktas som objekt för andras handlande, inte sällan som offer (Kalish 1979; Green 1993). Äldre människor har kommit att framställas som diskriminerade

och marginaliserade, i behov av hjälp och räddning. I förhållande till de sätt på vilka »åldringsvåldet« diskuteras i PRO-Pensionären lämnar denna svaghetsbild många frågor obesvarade. Att studera det lokala innebär inte att förtryck och diskriminering förnekas, utan snarare att kompetens, uppfinningsrikedom och skicklighet lyfts fram.

Summary Elder abuse

The solution and the problem

There are several ways viewing elder abuse – as serious societal violence targeting the elderly, as a false problem created by the fears of a vulnerable category of people, or even as a problem connected to stress among caregivers. In this article I will place the problem in a specific “arena”, the Swedish old-age organisation of PRO and its magazine *PRO-pensionären*. The study aims at showing how the local culture, ideology, myths and institutional rhythms of the arena have promoted a local construction of the problem. In focus is the activity “genera-

tions together”, where pensioners meet with children and youth. During the 90’s this activity has become the solution to the problem. Elder abuse is described as something to be solved by generations meeting and understanding each other, a construction that implies that young people abuse pensioners. Due to small “carrying capacity” of the arena, and poor fitness with the arena’s general beliefs, other ways of viewing elder abuse have not competed successfully with the dominant problem construction.

Litteratur

- Baumann, E. A. (1989). »Research Rhetoric and the Social Construction of Elder Abuse«. s 55–75 i Best, J. (ed). *Images of Issues: Typifying Contemporary Social Problems*. New York: Aldine de Gruyter.
- Becker, H. S. (1963). »Outsiders – Studies in the Sociology of Deviance«. New York: The Free Press.
- Blumer, H. (1971). *Social Problems as Collective Behavior. Social Problems*. 1971, vol 18, s 298–306.
- Christie, N. (1986). »The Ideal Victim«. I Fattah (red.). *From Crime Policy to Victim Policy*. London: McMillan. S 17–30.
- Dowd, J. J. (1975). »Aging as Exchange – A Preface to Theory«. *Journal of Gerontology*. 1975, 30, s 584–594.
- Estrada, F. (1997). »Ungdomsvåld: upptäckten av ett samhällsproblem – Ungdomsbrottslighet i svensk dagspress 1950–1994«, s 32–53, i Felipe Estrada, *Ungdomsbrottslighetens utveckling i efterkrigstidens Sverige*. Licentiatavhand., Kriminologiska Institutionen, Stockholms Universitet.

- Foucault, M. (1980). *Sexualitetens historia. 1. Viljan att veta*. Gidlunds Förlag.
- Foucault, M. (1992). *Vansinnets historia under den klassiska epoken*. (4:e uppl). Lund: Arkiv Förlag.
- Green, B. S. (1993) *Gerontology and the Construction of Old Age: A Study in Discourse Analysis*. New York: Aldine De Gruyter.
- Hagerman, M. (1995). *Det obegripliga våldet – Forskare om ungdomar och våld*. Källa 46, Forskningsrådsnämnden.
- Hilgartner, S. & Bosk, C. L. (1988). »The Rise and Fall of Social Problems: A Public Arenas Model.« *American Journal of Sociology*. 1988, vol 94, nr 1, s 53–78.
- Hydle, I. & Johns, S. (1993). *Övergrepp mot äldre – stängda dörrar och knutna nävar*. Lund: Studentlitteratur.
- Jönson, H. (1996). »Psykoterapi eller kemisk kastring? – kontroversen om behandlingen av våldtäktsmannen.« *VEST – Tidskrift för Vetenskapsstudier*, 1988, 9, 3, s 25–45.
- Jönson, H. (1997). *Frihet, Jämlikhet, Broderskap – Bilden av de äldre i PRO-Pensionären 1941–1995*. Meddelanden från socialhögskolan 1997:9.
- Kalish, R. A. (1979) »The New Ageism and the Failure Models: A Polemic.« *The Gerontologist*. 19, 4, s 398–402.
- Lo-Johansson (1952). *Ålderdoms-Sverige: En stridsskrift av Ivar Lo-Johansson*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Malmgren, A. (1985). *Möten med framtiden: PRO-medlemmarnas medverkan i skolan*. Stockholm: Brevskolan.
- Mauss, A. L. (1975). *Social Problems as Social Movements*. Philadelphia: J. B. Lippincott Company.
- Pensionärernas Riksorganisation (PRO). (1993). *Handlingsprogram. Antaget av Pensionärernas Riksorganisations kongress 1993*.
- SoS-rapport 1994:1, *Övergrepp mot äldre – ser vi toppen på ett isberg?* Rapport från Socialstyrelsen.
- SOU 1990:92. *Väld och brottsoffer*. Slutbetänkande av Väldskommissionen.
- SOU 1994:39 *Gamla är unga som blivit äldre – Om solidaritet mellan generationerna*. Slutbetänkande av Kommittén för Europeiska äldreåret 1993.
- Spector, M. & Kitsuse, J. I. (1977). *Constructing Social Problems*. Menlo Park, California: Cummings Publishing Company.
- Tornstam, L. (1989). »Övergrepp mot äldre i hemmet.« *Socialmedicinsk tidskrift*, 1989, 5/6, s 216–222.
- Åkerström, M. (1997). »Vad är våld?« *Nordisk Socialt Arbeid*, 1997, 4, s 210–213.

Refererade artiklar i PRO-Pensionären

- 1951:4, Lo-Johansson och åldringarna.
- 1956:2, s 9–10, 12, Trygghet och rätt till arbete bör finnas även för äldre.
- 1960:1, s 16, En polisvarning: Se upp för mattskojare och dylika personer.
- 1966:1, s 20, 31, Riksomfattande aktion mot brott mot åldringar.
- 1970:5, s 48–50, Stölden, Henny Olsson.
- 1971:5, s 1, Garantera tryggheten, Ledaren.
- 1971:5, s 40, PRO-Ordföranden kommenterar..., Kriminaliteten ökar, Axel E Svensson.
- 1971:5, s 60, PRO-uttalande om rättssäkerheten: Skydda individen, förebygg brott.
- 1972:1, s 1, Mer polisresurser för ökad trygghet, Ledaren.
- 1972:1, s 27–29, Har pensionärerna en överdriven och onödig rädsla för gatufriidsbrott? Lennart Geijer.
- 1972:1, s 30–31, Att skylla på varandra, Axel E Svensson.
- 1972:3, s 11, Pensionärer extralärare, roligt försök i Eskilstuna.
- 1973:1, s 9, Åke "Glas-Kalle" Karlsson har något viktigt att säga dig, Annons införd av Socialdemokraterna.
- 1975:5, s 41, PRO-krav till regeringen: Stoppa våld mot de äldre!
- 1976:3, s 12, Låt pensionärerna tala till skoleleverna.
- 1977:3, s 11, Pensionärerna är inte värst utsatta.
- 1979:1, s 3, Bro mellan generationer.

- 1979:1, s 10–11, De spelar sig över generationsklyftorna.
- 1979:4, s 47, Projekt-P – ett sätt att öka kontakten mellan generationerna, Roland Nolin.
- 1980:5, s 32–34, Medpassagerare, Margot Flore-mark.
- 1981: Kongressextra, s 10, Möte mellan generationer.
- 1981:1, s 30–31, Generationskontakt vardagsmat i Luleå.
- 1982:4, s 8, "Öppet hus på dagis" ett fint fadderprojekt, Stig Svedberg.
- 1983:4, s 36, Äldre som dagisfadder viktig kontakt-möjlighet.
- 1983:4, s 34–35, My Persson: "Varför denna idiotiska skiktning mellan generationerna?", Maria Paijkull.
- 1985:6, s 10, PRO ger ut studiekurs för kontakten med skolan (Tema: Generationer tillsammans), Allan Malmgren.
- 1985:6, s 14–15, Så kan klyftan mellan gammal och ung minskas (Tema: Generationer tillsammans), Thore Davidsson.
- 1986:1, s 8–9, Gräv där du står! Vår historia ger oss sammanhang i tillvaron, Birgitta Forsman.
- 1986:8, s 3, Gemenskap i fara, Ledaren.
- 1987:1, s 9, Insändare: Upprop mot våldet, PRO Kronoberg, Distriktsstyrelsen.
- 1987:7, s 12–13, Pensionärerna har blivit kravmaskiner, Örjan Fridner.
- 1990:3, s 23–25, På hembygdslektion i Sjuntorp: Här är det PRO-arna som svarar för undervisningen! (Tema: Vi och våra ungar – Förr och nu...).
- 1991:1, s 11, PRO uppvaktar justitieministern om det ökade våldet.
- 1991:3, s 34–35, Gunnar startade ny karriär på ålderns höst, Monica Swärd.
- 1991:5–6, s 12–14, Rädslan är en del av folktraditionen, Alf Wahlstedt.
- 1991:8, PRO om våldsutredning: "Viktigt uppmärksamma rädslan".
- 1993:4, s 42, Rädd för brott?, ABW.
- 1993:5–6, s 6, Mycket debatt på PRO:s representantskap.
- 1993:5–6, s 7, PRO mot åldringsbrott.
- 1993:7, s 17, Det angår dig – Sommar med mörka moln, Lars Sandberg.
- 1993:7, s 33–34, Handlingsprogram för kamp i orostider, Curt Isaksson.
- 1993:7, s 67, Kampanj mot våldet, Leif Karlsson.
- 1994:5–6, s 30–31, Möte med ungdom – en injektion (Tema: Möte mellan generationerna), Gösta Vestlund.
- 1995:1, s 5, Det angår dig – Generationer i samverkan mot våldet!, Lars Sandberg.
- 1995:1, s 6–7, PRO slår tillbaka mot våldet, Leif Karlsson.
- 1995:1, s 7, Margot Wallström till PRO-seminarium mot våldet.
- 1995:2, s 6–7, Äldre och unga på alla hjärtans dag: –Vi ska slåss mot våldet!
- 1995:2, s 12, Generationer i samverkan mot våldet. Annons om studiematerial från ABF och Brevskolan. Även 1995:3, s 30.
- 1995:3, s 28–30, PROarnas läxa till eleverna: Acceptera – Respektera – Tolerera, Curt Isaksson.
- 1995:3, Tankar vid terminalen: Ålderssyndromet, May Swärd.
- 1995:4, s 19, PROare och ungdomar möts i anti-ålderskampanj i Stockholms tunnelbana, Agneta Berg-Wahlstedt.
- 1995:5–6, s 50, Insändare: Pensionärer måste skydda sig, Ingemar Burell.

Nya böcker från Studentlitteratur

Hans Swärd

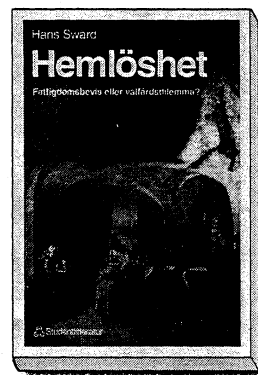
Hemlöshet

Fattigdomsbevis eller välfärdsdilemma?

Under de senaste decennierna har hemlöshetsfrågan väckt stor uppmärksamhet i samhällsdiskussionen. Det finns dock inte några allmänt accepterade förklaringar till hemlöshetens orsaker. Denna bok ger en översiktlig redogörelse för vad vi vet om hemlöshet i dag och bygger på ett mångårigt forskningsprojekt. De problem forskningen ställs inför analyseras och frågorna om hemlöshetens dynamik samt hemlöshetsgenererande processer ägnas stor uppmärksamhet.

Hans Swärd är docent i socialt arbete och verksam vid Socialhögskolan i Lund.

269 sidor • Art.nr 6723 • ISBN 91-44-00719-1

Åke Elmér, Staffan Blomberg, Lars Harrysson, Jan Petersson Svensk socialpolitik

Den numera klassiska handboken *Svensk socialpolitik* föreligger nu i en ny och väsentligt omarbetad upplaga, på nytt förlag och i ny skepnad. Under 1990-talet har den svenska socialpolitiken förändrats kraftigt. På flera områden har det blivit nyordningar. Ambitionen för denna upplaga har varit att den ska avspegla de aktuella förhållandena på våren 1998.

Professor *Åke Elmér*, tidigare rektor för Socialhögskolan i Lund, har sedan första årgången 1943 varit ensam författare till boken. Till denna nittonde upplaga har han biträttats av tre lärare vid Socialhögskolan, *Staffan Blomberg*, *Lars Harrysson* och *Jan Petersson*.

312 sidor • Art.nr 6731 • ISBN 91-44-00721-3

Beställningskupong

Jag beställer till specialpris

..... ex **Hemlöshet**, art. 6723, à 180 kr
(ord. pris 259 kr)

..... ex **Svensk socialpolitik**, art. 6731, à 173 kr
(ord. pris 250 kr)

Priserna är angivna exklusive moms. Expeditionsavgift och frakt tillkommer. Ingen returrätt. Kupongerbjudandet gäller hos Studentlitteratur t.o.m. 981130.

Frankeras ej.
Studentlitteratur
betalar portot.

 Studentlitteratur

Svarspost

Kundnummer 200011003
228 11 LUND

Pg 5